

Socialisme

– et solidarisk og
bæredygtigt
alternativ

Miljøpolitisk
program

Forlaget Arbejderen

KOMMUNISTISK PARTI

Det mener Kommunistisk Parti:

»Det er en menneskeret at leve i uforurenede omgivelser, at kunne indånde ren luft, bebo og dyrke giftfri jord, have adgang til gratis vand af god kvalitet og til tilstrækkelige og sunde fødevarer. Det er en menneskeret at have adgang til en fair andel af jordens ressourcer og medbestemmelse over deres anvendelse og fordeling.«

Kapitalisme er gift for miljøet. Derfor må miljøkampen forbindes direkte med det nødvendige opgør med det kapitalistiske system.

Kommunistisk Parti
Ryesgade 3F
2200 København N
Telefon: 35 35 60 69

Mail: info@kommunister.dk
www.kommunister.dk

Fotos: Mette Kramer Kristensen
Forlaget Arbejderen
© oktober 2009

ISBN: 87-89599-96-9

Socialisme

– et solidarisk og
bæredygtigt
alternativ

KOMMUNISTISK PARTI

Miljøpolitisk program for Kommunistisk Parti

Forlaget Arbejderen

Den økologiske krises omfang har gjort miljøpolitik til et centralt område i klassekampen, nationalt som internationalt.

Med dette miljøpolitiske program fremlægger Kommunistisk Parti sit bud på en analyse og stillingtagen på dette vigtige felt.

Til en indledning

Grundlaget for Kommunistisk Partis miljøpolitik er en marxistisk analyse af miljøspørgsmålet set i sammenhæng med kapitalismens aktuelle udviklingsstade:

1. Arbejdet og naturen udgør kilden til al rigdom, dvs. til alle menneskelige fornødenheder samt kulturelle værdier.

2. Menneskets stofskifte med naturen realiseres gennem arbejdet. I takt med kapitalismens udvikling til et globalt system er arbejdet de sidste 200 år i stigende grad blevet organiseret på dennes grundlag.

3. Kapitalismens mål er profit, dvs. kapitalens akkumulation og vækst, mens menneske og natur kun er midlerne dertil. Klassesamfundet, uligheden og rovdriften på menneske og natur er forudsætninger for, at kapitalen kan høste maksimal profit..

4. Den kapitalistisk styrede vækst har givet stofskiftet med naturen en sådan karakter, at mange af klodens økosystemer nedbrydes. Det indebærer en alvorlig trussel mod den menneskelige civilisations opretholdelse og udvikling.

5. Den økologiske krise udgør i dag én ud af flere sammenflettede kri-

ser for den civilisation, der bygger på den kapitalistiske produktionsmåde med dens anarki i produktionen og den privatkapitalistiske tilegnelse af samfundsskabte værdier. Også den kapitalistiske forbrugsmodel er i krise, ligesom systemkrisen også omfatter en økonomisk og finansiel krise, en energikrise, en fødevarekrise, en militær krise samt en ideologisk og moralsk krise.

6. En kommunistisk miljøpolitik har som mål at sikre grundlaget for fortsat menneskelig udvikling på et solidarisk grundlag. For at nå dette mål må stofskiftet med naturen reguleres rationelt, således at økosystemernes produktivitet og artsrigdom opretholdes - eller med andre ord: stofskiftet med naturen må være bæredygtigt..

7. Mange teknologiske og reguleringsmæssige nydannelser, der kunne sikre dette mål, er allerede udviklet, men kan ikke i kapitalistisk regi sættes ind i det fornødne omfang. Der er derfor brug for et opgør med den kapitalistiske produktionsmåde og etablering af en socialistisk produktionsmåde – og på længere sigt med hvad Marx kalder de associerede producenters fælles kontrol af stofskiftet med naturen.

8. Kampene mod miljøødelæggelse tager ofte et lokalt udgangspunkt. Miljøkrisen har imidlertid global karakter og må anskues i dette lys, samtidig med at kampene mod den må føres i respekt for folkenes selvbestemmelse og nationale suverænitet.

9. De folkelige bevægelser, herunder især fagbevægelsen og miljøbevægelsen, udgør den vigtigste drivkraft i denne kamp.

Balancen er forstyrret

Allerede før kapitalismen førte uvidenhed og nød gennem århundreder til nedbrydning af miljøet i form af udpining og erosion af jorden, overgræsning mv. Den voldsomme skærpelse af miljøproblemerne, vi er vidne til dag i form af klimakrise og forurening, er imidlertid entydigt knyttet til kapitalismens udvikling som globalt system.

Profitdrevne menneskelige aktiviteter har bragt mange af naturens økosystemer ud af balance. Det truer deres artsrigdom og produktivitet og dermed også deres evne til at opretholde en menneskelig befolkning af den aktuelle størrelsesorden. Sammenbrud af økosystemer udgør en trussel mod den menneskelige civilisation. Profit er gift for miljøet.

Luft

De fleste økosystemer er i kontakt med og afhængige af atmosfæren og udveksler bestanddele med denne. Uhæmmet forbrug af fossile brændstoffer, skovfældninger mv. har øget luftens indhold af CO₂ og andre drivhusgasser.

Den gennemsnitlige temperatur på kloden er allerede steget 0,7 grader Celsius over de sidste 100 år. Uden grundlæggende ændringer, især hvad angår forbrug og produktion af energi, vil den menneskeskabte temperaturstigning over en række årtier nå over 2 grader Celsius. Det fører os med meget stor sikkerhed mod katastrofale klimaændringer, der betyder oversvømmelse af lavtliggende landområder og ørkenspredning. Det undergraver menneskers livsmuligheder og truer med at gøre millioner af mennesker til klimaflygtninge.

CFC-gasser fra brugte køleskabe og spraydåser vandrer langsomt op i stratosfæren og forårsager her nedbrydning af ozon. Mere ultraviolet stråling når derfor jorden. Det har, især på den sydlige halvkugle, betydet en væsentligt forøget risiko for hudkræft og antages at nedsætte havenes produktion af plankton, der er første led i fødekæden. Internationale aftaler har reduceret produktionen af CFC-gasser væsentligt; men selv ved et fuldstændigt stop, vil problemerne vedvare i årtier.

Udslip af forurening i atmosfæren, specielt byernes luftforurening, skader planter og dyr og koster menneskeliv. Således vurderes luftforurening med småpartikler i København at koste 780 for tidlige dødsfald og 1560 ekstra hospitalsindlæggelser årligt.

Vand

Vand er fundamentalt for jordens økosystemer. Mennesket bruger 13 procent af den nedbør, som falder over land, til kunstvanding og lignende. Vandforurening fra industri og industrialiseret landbrug og udtørring på grund af overforbrug forårmer økosystemerne. I store landområder bruges vandressourcerne hurtigere, end de gendannes.

Mangel på vand eller forringet vandkvalitet fjerner livsgrundlaget for mange mennesker. Samtidig underlægges vandforsyningen flere og flere steder kravet om profit.

Profitdrevet rovfiskeri truer flere fiskebestande med udryddelse med alvorlige konsekvenser for mange mennesker, som bor ved kysterne.

Over halvdelen af havenes fiskebestande udnyttes allerede i dag på eller over det niveau, hvor bestanden kan opretholdes.

Jord

Jordens overflade og dens økosystemer er over en bred front dybt påvirket af menneskelig aktivitet. Mest gennemgribende er påvirkningen gennem agerbruget, der optager 11 procent af jordens overflade. Agerbrugets areal kan nu stort set kun udvides på bekostning af urskovene, som svinder faretruende ind.

Det industrialiserede landbrugs jagt på den sidste profitmarginal har ført til et enormt forbrug af kunstgødning og en eskalerende krig med indsats af kemiske bekæmpelsesmidler mod uønskede arter. Resultatet er voldsom vandforurening og tilbagegang af hovedparten af planter, insekter og pattedyr i relaterede økosystemer.

Spildet er enormt

Materielle ressourcer ødes bort gennem luksus for de rige, køb og smid væk-kultur, varer med indbygget forældelse, manglende genbrug, og gennem dyrkning af afgrøder til eksport eller til fremstilling af bio-brændstof på bekostning af fødevarer til lokalt forbrug.

Olieressourcer fyres af på overdimensioneret bilisme og lufttrafik samt på transport af halvfabrikata kloden rundt for at udnytte den billigste arbejdskraft. Eksempelvis udleder Mærskes globale containerflåde CO₂ på et niveau, der svarer til Danmarks samlede udledning. Der bruges løs af grundstoffer, der findes i begrænset mængde. Alt i alt en hård told på de kommende generationer.

Utallige menneskelige ressourcer ødes bort og går til spilde på grund af arbejdsløshed og dårlige sundhedsforhold. Den spekulative finanssektor og den oppustede reklame- og marketingsbranche, der gør mennesket til en viljeløs forbruger, udgør et enormt spild.

Imperialistiske krige er en vigtig faktor til nedbrydning af miljøet. De forårsager lokale og regionale miljøkatastrofer og spreder død og ødelæggelse. Økonomiens militarisering og våbenproduktionen bortøder enorme ressourcer, menneskelige så vel som materielle

Grøn kapitalisme?

Kapitalen har hidtil afvist advarslerne om en økologisk krise, men må nu i det mindste erkende klimakrisens eksistens. Men den kan løses, hævdes det, gennem grøn kapitalisme: fortsat profitdrevet vækst men med omlægning til ny, grøn teknologi. Lokomotivet er markedskræfterne samt subsidier og afgifter, der udredes af skatteborgerne, dvs. langt overvejende af arbejderklassen.

Parallelt hermed lægges ansvaret for at redde kloden over på det enkelte menneske, som skal adfærdsreguleres til at handle miljøbevidst og være en politisk forbruger.

Den Europæiske Union forsøger at give sig selv et image af at være garant for en grøn fremtid men forhindrer reelt bæredygtige løsninger på miljø- og klimaproblemerne, eftersom EU først og fremmest varetager de europæiske monopolders interesse. EU's grundlov om at kapitalen og varernes frie bevægelighed er ukrænkelig forhindrer reelt, at Danmark kan vedtage en politik, der beskytter klima, miljø og folkesundhed. Det samme gør EU's transportpolitik, som har favoriseret biltrafik og motorveje frem for kollektiv trafik på skinner. Heller ikke EU's landbrugspolitik fremmer et økologisk og bæredygtigt landbrug. EU's atomkraftstrategi er yderst farlig.

Kapitalisme umuliggør holdbare løsninger

Under kapitalismen er der sket en dynamisk, nærmest kræftagtig, udvikling af produktivkræfterne, men samtidig er vi blevet bragt i en situation, hvor menneskehedens fremtidsmuligheder trues. Spørgsmålet rejser sig: Findes der holdbare løsninger på den økologiske krise inden for kapitalismens rammer, således som borgerlige og reformistiske ledere hævder? Spørgsmålet kan kun besvares ud fra en korrekt analyse af kapitalismens karakter.

Under kapitalismen er den centrale drivkraft for menneskets stofskifte med naturen én og kun én: jagten på højst mulig profit. Menneskene og naturen er blot redskaber hertil – og de skal helst udnyttes så billigt som muligt. Nogle kapitalister vil sikkert gerne være grønne, men uden afkast, uden profit, går de hurtigt til grunde

Tilhængere af kapitalismen, specielt de reformistisk orienterede, sætter deres lid til den kapitalistiske stat som regulator for markedet. Men

den kapitalistiske stat kan til syvende og sidst kun forsøge at sikre, at kapitalerne som helhed kan høste profit og akkumulere. Alternativet kan være kollaps. Så kan parlamenterne være nok så demokratisk valgte, og ønsker om bæredygtighed være fremført nok så ivrigt.

Konkrete politiske indgreb er imidlertid ikke upåvirkede af styrkeforholdet mellem arbejderklasse og kapital. Under det nuværende styrkeforhold vil kapitalen søge at dække sin passivitet over for den økologiske krise bag indgreb, der har rent kosmetisk karakter. De progressive kræfter derimod kan gennem aktivitet og kamp forsinke driften mod økologisk sammenbrud og skabe magtpositioner i kampen for en anden styring af samfundet.

På det ideologiske område fremmes forskellige varianter af Malthus' teorier fortsat under kapitalismen. Ifølge disse bortforklares såvel økologisk krise og fattigdom som "naturlige" følger af overbefolkning. Det egoistisk forbrugende enkeltindivid promoveres som et modstykke til udvikling af fællesskab og solidaritet. På samme måde næres med stor ihærdighed kapitalismens uundgåelige følgesvende: militarismen og bestræbelserne på at sætte forskellige dele af arbejderklassen op mod hinanden efter etniske og andre skillelinjer.

Kun hvis fællesskab og solidaritet bliver bærende, kan den fælles interesse i at bevare naturen blive styrende for vore handlinger frem for den enkeltes kamp for at hytte sit skind.

En anden vision

Menneskets stofskifte med naturen kan foregå, uden at økosystemer kommer ud af balance og kolliderer. Det kan foregå, således at klodens utrolige skønhed og rigdom af arter bevares, og uden at skabe den fattigdom og sult, som nu er vilkårene for store dele af menneskeheden.

Vi kan indrette dette stofskifte, således at livsvigtige elementer (f. eks. mineralske næringsstoffer), ikke fjernes fra jorden, men tilbageføres, således at affald og affaldsstoffer genbruges, nedbrydes til ufarlige stoffer eller, hvor dette ikke kan lade sig gøre, deponeres på sikker vis.

De kemiske bekæmpelsesmidler kan fases ud: Regulering af arter, der konkurrerer med mennesket om føde og andre biologiske produkter, kan ske mekanisk eller ved brug af økosystemernes egne reguleringsmetoder og på mest muligt skånsom måde.

Energikrisen kan løses og kursen mod en omfattende klimakatastrofe lægges om gennem energibesparelse og omlægning til vedvarende energi baseret på sol-, vind- og vandkraft.

Spild kan bekæmpes. Forbrugsgoder, maskiner og transportmidler kan fremstilles med mindst muligt forbrug af råvarer. De kan produceres, så de forbruger mindst mulig energi og med størst mulig holdbarhed. De kan gøres lette at reparere og opgradere og de anvendte materialer lette at genbruge.

Gennem planlægning af erhverv i forhold til boliger og institutioner og gennem etablering af effektiv kollektiv trafik kan vi minimere transportbehov og energiforbrug. Vi kan samtidig minimere ulykker og spild af tid og arbejdskraft. Ligeledes kan der foretages en hensigtsmæssig decentralisering af produktion og administration med deraf følgende styrkelse af demokratiet. I alle omstruktureringer af samfundet er den fulde udnyttelse af alle ledige hænder ikke blot et overordnet krav, men også en nødvendighed.

Fokus kan drejes væk fra forbrugermoralitet, kunstig fremelskning af behov og luksusforbrug og hen til menneskets alsidige kulturelle udvikling, fra enhver hytter sit til løsning af opgaverne i et fællesskab af ligestillede, selvstændige mennesker. Livet kan indrettes, så menneskeheden forbruger for at leve og ikke lever for at forbruge.

Alt dette kan vi gøre, hvis vi sætter mennesket og naturen før profitten

Kommunistisk Partis vision for menneskets bæredygtige omgang med naturen er således tæt forbundet med kampen for et opgør med den kapitalistiske produktionsmåde og den kapitalistiske forbrugsmodel.

Nye veje må findes

Kapitalismens systemkrise stiller os over for dilemmaet: socialisme eller barbari. For at afskære kapitalens kurs mod barbariet er det nødvendigt at skabe enhed mellem alle progressive kræfter i en antimonopolistisk og antiimperialistisk kamp for socialisme. Kampen for miljøet er én af dens afsnit. Tæt knyttet til den er kampen for national suverænitet og for de oprindelige folkeslags territoriale rettigheder.

De miljøkrav, der må stilles, er de, der til enhver tid giver bedst mulighed for et enhedsarbejde om forbedringer. Samtidig må de indebære en styrkelse af de strategiske positioner for arbejderklassen. Den vigtigste

kraft er også her fagbevægelsen. Derfor må alle krav nøje formuleres ud fra arbejderklassens objektive interesser.

I kampen for at sikre en bæredygtig fremtid er miljøbevægelsen den vigtigste alliancepartner for arbejderklassen. Miljøbevægelsen er bred, rummer rigtig mange organisationer og mange aktive. Bredden betyder dog også, at det kan være vanskeligt at fastlægge en sammenhængende strategi og taktik grundet tilstedeværelsen af klassemæssigt uensartede holdninger. Mange organisationer erklærer sig således som stående udenfor klassekampen. Det kan indskrænke fokus til forsøg på at redde miljøet på det beståendes præmisser.

Med dette fokus stilles man ustandselig over for alternativet: bedre miljø eller bevarelse af arbejdspladser og konkurrenceevne, f. eks. lave-re loft over svineproduktionen versus bevarelse af slagteriarbejdernes jobs, højere energiavgift versus bevarelse af konkurrenceevne samt sikring af jobs i energiintensive produktioner.

Hertil er svaret: Denne modstilling viser til fulde kapitalismens indskrænkethed og brutalitet i forhold til naturen og mennesket. Skabelse af en rig fremtid, baseret på bæredygtig produktion, kræver ikke fyringer, men tværtimod mobilisering af alle menneskelige kræfter og evner. I dette svar ligger nøglen til enhed mellem den faglige kamp og miljøkampen.

International solidaritet er en bydende nødvendighed på grund af miljøkrisens globale karakter og særlige brutalitet i de underudviklede lande, hvis befolkninger rammes allerhårdest. Således må de fattige nationers ret til at kontrollere og udnytte egne naturressourcer, herunder landbrugsjord og skove, gives fuld støtte. Alle forsøg på at eksportere farligt arbejdsmiljø og farligt affald til disse lande må bekæmpes. Kampen mod den økologiske krise kræver et globalt udsyn og solidaritet mellem arbejderklassen i de imperialistiske lande og folkene i de underudviklede lande.

Kommunisterne støtter og organiserer lokale kampe imod miljøkrisens konsekvenser og er rede til at bakke op om ethvert krav, der kan lette denne. Det er afgørende at skabe enhed om hovedkravene mellem de progressive bevægelser og arbejderklassen. Skabes denne enhed, kan der nås resultater, der skaber øget fremdrift. Kampen vil tegne et perspektiv: En ny civilisation med andre menneskelige relationer og værdier.

Et rent miljø er en menneskeret

»Enhver har ret til liv« fastslår FN's verdenserklæring om menneskeretigheder fra 1948. Kommunistisk Parti er af den opfattelse, at retten til liv indbefatter retten til at leve under miljømæssigt sunde forhold.

Et rent miljø er således en menneskeret.

Det er en menneskeret at leve i uforurenede omgivelser, at kunne indånde ren luft, bebo og dyrke giftfri jord, have adgang til gratis vand af god kvalitet og til tilstrækkelige og sunde fødevarer. Det er en menneskeret at have adgang til en fair andel af jordens ressourcer og medbestemmelser over deres anvendelse og fordeling.

Kloden skal indrettes, så den brødføder menneskeheden.

Hvad vi vil

Kommunistisk Parti understøtter fuldt ud de krav, som miljøbevægelsen stiller, og kræver, at Danmark yder sit bidrag til at afværge den truende klimakrise. Det indebærer:

1. At Danmarks CO₂-udledning år for år reduceres med en procentdel, der fastlægges i forhold til, at den menneskeskabte, globale temperaturstigning holder sig under 2 grader Celcius som anbefalet af FN's klimapanel. Procentdelen må fastlægges ud fra den viden, der løbende skaffes til veje af videnskaben. Desuden må Danmark som et af de rige, tidligt industrialiserede lande yde en indsats over gennemsnittet.

2. At der lægges en plan for afvikling af alle kulkraftværker inden for en kort årrække, og at det offentlige sikrer en grundlæggende omlægning af energiforsyningen, herunder støtter decentrale kraftværker baseret på vedvarende energikilder, samt går foran i forskning og udvikling af tilhørende teknologi.

3. At det offentlige ligeledes går foran med hensyn til udbygning af et transportsystem, baseret på jernbanen og andre kollektive transportmidler og under udnyttelse af de mest muligt CO₂-neutrale teknikker og energikilder.

4. At pseudoløsninger som handel med CO₂-kvoter eller lagring af CO₂ under jorden skrottes.

5. At der ikke indføres miljøafgifter og lignende afgifter, der rammer folk med mindre indtægter hårdest.

Kommunistisk Parti kræver, at Danmark fører en aktiv politik for at imødegå miljøkrisen. Det indebærer:

Landbruget i Danmark skal omlægges til økologisk drift. Importerede foderstoffer skal være produceret økologisk og import må ikke ske fra lande, der har fødevarerunderskud, eller hvor der sker ukontrollabel rydning af urskov. Dansk deltagelse i ikke-økologisk landbrugsproduktion i andre lande i f.eks. Østeuropa eller u-lande forbydes. Vi siger nej til genmodificerede afgrøder (GMO), som under de gældende betingelser overvejende tilgodeser nogle få internationale monopoler. Monopolerne skal brydes lige som den internationale aftale (TRIPS), der giver dem ret til at patentere levende organismer og gener.

Al ny teknologi, inklusiv kemisk, biologisk og landbrugsmæssig, alle forbrugsgoder og maskiner skal risiko- og miljøvurderes inden de tages i anvendelse, således at der tages hensyn til sikkerhed og mindst muligt spild af energi og materialer. Forsigtighedsprincippet skal anvendes.

Den offentligt finansierede forskning, også inden for områderne energi og miljø, skal have betydeligt flere midler og skal gratis kunne udnyttes af enhver. Resultater af private firmaers forskning inden for de nævnte områder skal være tilgængelige for ulande uden omkostninger for disse.

Danmark må afvise atomkraft som løsning på CO₂-udledningen og afvise alle initiativer, herunder fra EU, der fremmer atomkraft, samt arbejde for at afvikling af eksisterende atomkraftværker.

Kommunistisk Parti arbejder for, at Danmark på længere sigt lægger kursen om, så en solidarisk og bæredygtig udvikling kan få en ny dimension. Det indebærer:

Stop for støtte til USA's og EU's militære og økonomiske imperialisme. Krig er en katastrofe for mennesker og miljø, hvor den rammer.

Danmark må sige nej til anvendelse af økonomiske og militære midler for at fremtvinge, at lande stiller ressourcer som jord, skove og mineraler til rådighed for monopolerne, hvis udnyttelse generelt sker på tværs af hensyn til miljø, bæredygtighed og nationale interesser. Det gælder f. eks. de handels- og fiskeriaftaler, som EU påtvinger fattige lande og Danmarks medvirken ved USA's reprivatisering af Iraks olie.

Udvinning af vand, råstoffer, olie og gas, fremstilling og distribution af

el, indsamling og behandling af affald samt den kollektive trafik og transportveje skal ikke drives af profithensyn og skal være i offentlig eje. De områder, hvor privatisering er gennemført, skal tilbageføres til det offentlige. Det samme gælder genbrugsområdet, hvor indsatsen skal styrkes væsentligt.

Ved alle omlægninger af produktionen, der er betinget af hensyn til miljø og energi, skal fag- og miljøbevægelsen sikres reel indflydelse. F. eks. skal der træffes bindende aftaler om genbeskæftigelse og uddannelse med den berørte del af fagbevægelsen, hvis omlægningerne betyder, at der frigøres arbejdskraft.

Ordforklaring

Associerede producenter:

Marx bruger ordet producenter om de mennesker og grupper af mennesker i et samfund, som reelt tilvejebringer midlerne til livets opretholdelse. I det kapitalistiske samfund er det arbejderne/arbejderklassen. Men i det kapitalistiske samfund er producenterne ufrie, idet det er kapitalejerne, der bestemmer hvad og hvorledes, der produceres. I det samfund kommunisterne kæmper for har kapitalister ikke ejendomsret til de afgørende produktionsmidler. Arbejderne samarbejder på lige fod om tilrettelæggelsen og gennemførelsen af produktionen som associerede eller sammensluttede og demokratisk besluttende producenter.

Produktionsmåde:

Grundbegreb fra den historiske og dialektiske materialisme. Et samfunds produktivkræfter (mennesket plus produktionsmidler) og de produktionsforhold, der hersker mellem menneskene (især ejerskabet til produktionsmidlerne) kendetegner tilsammen et samfunds produktionsmåde. Produktionsmåden udgør den økonomiske basis, samfundets økonomiske struktur. I de menneskelige samfunds historie kender vi følgende typer af produktionsmåder: ursamfundets, slavesamfundets, feudalismens, kapitalismens og socialismens produktionsmåde. Disse produktionsmåder adskiller sig fra hinanden hovedsagelig ved klassernes stilling i produktionen, særlig ejendomsforholdene til produktionsmidlerne.

Produktionsmåden (den økonomiske basis) er den bestemmende struktur i samfundene, men over den hæver sig en politisk-ideologisk overbygning, med hvilken der finder en vekselvirkning sted. Basis i forening med overbygning i et konkret samfund betegner Marx som samfundsformationen.

Stofskifte:

I snæver forstand betyder det en celled eller en organismes fysiske og kemiske vekselvirkning med sine omgivelser samt dens indre opbygnings- og nedbrydningsprocesser: Fra omgivelserne tilgår næringsstoffer, energi i en eller anden form og diverse materialer. Retur sendes forskellige former for affaldsstoffer. Opretholdes disse strømme af stof og energi ikke, vil organismen skades eller i sidste instans dø. Begrebet anvendes bl.a. af Marx i udvidet form, så det omfatter samfund af organismer f. eks. menneskelige samfund eller økosystemer. Ved at betegne menneskets vekselvirkning med den omgivende natur ikke som en ensidig tilegnelse, men som et stofskifte, understreges den gensidige afhængighed mellem menneske og natur.